

Гхаит Сари
*аспірант кафедри міжнародної економіки і туризму
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Sary H.
*Postgraduate Student of International Economy and Tourism Department
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ СУЩНОСТИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING OF GLOBALIZATION

Аннотация. На сегодняшний день многими учеными в различных сферах науки рассматривается сущность глобализации как основного фактора, влияющего на формирование нового мирового порядка. Статья посвящена систематизации подходов к пониманию сущности глобализации, что служит основанием для дальнейшего формирования единого научно-теоретического базиса исследования глобализационных процессов во всех сферах общественной жизни. Подходы к трактовке сущности глобализации сгруппированы по признаку приоритетности сферы протекания глобализационных процессов. Автором доказана приоритетность в современных условиях комплексного подхода. Выявлены основные измерения и субизмерения глобализации, ее движущие силы и эффекты.

Ключевые слова: глобализация, экономическая глобализация, социальная глобализация, политическая глобализация, интеграция.

Введение и постановка проблемы. Общеизвестным фактом является ускорение глобализационных процессов во всех сферах общественной жизни, а спектр их влияния расширился за пределы экономической деятельности, распространившись на социальные, культурные, политические механизмы и явления. Практически все страны оказались вовлеченными в той или иной мере в процессы глобализации через усиление взаимозависимости стран, субъектов хозяйствования и индивидуумов во всем мире. На современном этапе глобализация сопровождается изменением роли институтов семьи, общества, бизнеса, государства, международных организаций и т.д.

Анализ последних исследований и публикаций. В связи с этим в последние годы в научной экономической, социологической, политологической литературе активизировалась дискуссия о сущности понятия «глобализация» и об ее ключевых характеристиках. Среди исследователей, посвятивших свои работы изучению феномена глобализации, следует отметить А.И. Уткина, В.Л. Иноземцева, М.И. Делягина, Э. Гидденса, Р. Робертсона, Б.Г. Гюнтера, Р. Ванн дер Хевен, Л.Е. Гринина, И.Г. Владимирову.

Однако до настоящего времени данная дискуссия не получила логического завершения в виде четко сформулированного понимания сущности глобализации как таковой, перечня сфер распространения глобализационных процессов, их признаков, обуславливающих их отличие от иных процессов, характеризующих современные тенденции развития экономики и общества на общемировом уровне (интернационализации хозяйственной жизни, перехода региональной экономической интеграции на глобальный уровень и т.п.). На наш взгляд, решение поставленных задач не представляется возможным без тщательного критического анализа существующих на настоящий момент разнообразных подходов к толкованию сущности глобализации, ее измерений и элементов,

что позволит рационализировать дальнейшие научные изыскания в указанном направлении.

Целью статьи является систематизация подходов к пониманию сущности глобализации для дальнейшего формирования единого научно-теоретического базиса исследования глобализационных процессов во всех сферах общественной жизни.

Результаты исследования. Традиционно считается, что термин «глобализация» был введен в лексикон общественных наук Т. Левиттом, который определил ее как феномен слияния рынков отдельных продуктов, производимых многонациональными корпорациями [1], т.е. акцентировал внимание на глобализационных сдвигах именно в экономической системе. Однако еще в 1970-е гг. И. Валлерстайн в рамках миросистемной социологической теории сформулировал первое глобалистское представление о тенденциях развития современного общества [2]. А исследовательница теории глобализации А.М. Жданова утверждает, что термин «глобализация» впервые был употреблен в 1952 г. для обозначения целостного представления накопленного опыта в сфере образования [3].

Таким образом, можно утверждать, что термин «глобализация», зародившись как обозначение специфического феномена, в течение нескольких десятилетий получил новую смысловую нагрузку, став обозначать более широкий спектр явлений в различных сферах общественной жизни. Предоставление приоритета в авторстве данного термина Т. Левитту объясняется тем, что до конца XX–начала XXI вв. процессы глобализации затрагивали преимущественно экономическую жизнь общества, лишь впоследствии начав оказывать заметное влияние в социальной и политической сферах [4].

В последующие годы исследования сущности глобализации и создание теоретического базиса для ее изучения привели к формулировке множества теорий глобализации, автор каждой из которых формулировал

собственную трактовку данного термина. В таблице 1 представлены наиболее распространенные подходы к пониманию сущности глобализации. Приведенные дефиниции термина «глобализация» систематизированы по ключевым движущим силам и сфере протекания глобализационных процессов: одни исследователи (А.И. Уткин, В.Л. Иноземцев, М.И. Делягин) придерживаются мнения о приоритетности мировой экономики как сферы развития и распространения глобализации.

Другие исследователи (Э. Гидденс, Р. Робертсон) развивают идею о том, что человеческое, социальное измерение является основой для развития глобализационных процессов. Однако в связи с распространением глобализационных процессов на все сферы общественной жизни все чаще теоретики глобализации приходят к ее пониманию как комплексного процесса, охватывающего разнообразные аспекты развития человека и общества. И.Г. Владимирова утверждает, что глобализация стала важнейшей характеристикой современной мировой системы, определяющей ход ее развития. Глобализация в таком контексте представляет собой усиление взаимозависимости и взаимного влияния различных сфер общественной жизни и деятельности; она затрагивает экономику, политику, идеологию, социальную сферу, культуру, экологию, безопасность, образ жизни, условия существования человечества [5].

Многочисленность сфер общественной жизни, в которых протекают современные глобализационные процессы, привела к тому, что структура глобализации как явления общественной жизни и развития человечества усложни-

лась. При этом многогранность сфер, в которых протекают глобализационные процессы, приводит к выделению бесчисленного множества аспектов исследования глобализации. Так, по мнению В.В. Иванова, «число измерений нашего мира больше, чем мы думали раньше» [6], и в каждом из этих измерений происходит движение в направлении глобализации, глобального единства того или иного направления развития человечества. В настоящее время в научной литературе выделяют множество измерений глобализации, включая глобализацию экономическую, социальную, политическую, технологическую, экологическую, культурную и т.д. Однако такая структуризация глобализационного процесса не является догмой.

Так, технологическая глобализация может рассматриваться как элемент экономической глобализации, поскольку международный технологический обмен, отображающий межстрановое движение технологий, тесно связан с развитием производительных сил, которое, в свою очередь, представляет собой исходный пункт развития экономической глобализации [5].

Что касается экологической глобализации, на выделении которой акцентирует внимание Х. Френч [7], отображает комплексное влияние всех прочих измерений глобализационного процесса на окружающую среду и, таким образом, может рассматриваться как элемент экономической, социальной, политической глобализации, а не самостоятельное ее измерение.

Предложенное А. Аппадураи явление культурной глобализации, представляющее собой детерриториализацию

Таблица 1

Основные подходы к дефиниции термина «глобализация»

Подход	Автор	Дефиниция
Экономический	А.И. Уткин	Глобализация – это процесс, определяемый рыночными, а не государственными силами, то есть сбалансированностью бюджета, открытостью инвестициям и рыночным потокам, стабильностью валюты
	В.Л. Иноземцев	Глобализация – это процесс преобразования региональных социально-экономических систем, достигших высокой степени взаимозависимости, в единую всемирную систему, развивающуюся на базе относительно унифицированных закономерностей; это превращение ряда обособленных мирохозяйств в мировую экономику
	М.И. Делягин	Глобализация – это процесс формирования и последующего развития единого общемирового финансово-экономического пространства на базе новых, преимущественно компьютерных технологий.
Социальный	Э. Гидденс	Глобализация представляет собой интенсификацию всемирных социальных течений, в результате чего отдаленные регионы оказываются связанными друг с другом в том смысле, что местные происшествия отражают события, происходящие за много миль от них, и наоборот
	Р. Робертсон	Глобализация – это сжатие мира и возрастающее осознание мирового сообщества как единого целого
	Е.В. Силина	Глобализация – средство и процесс усиления единства мира, конструктивный, основополагающий принцип формирования глобального общества в перспективе.
Комплексный	Б.Г. Гюнтер, Р. Ванн дер Хевен	Глобализация представляет собой постепенную интеграцию элементов мировой экономики и мирового сообщества в единое целое под влиянием новых технологий, новых экономических отношений, а также соответствующих национальных и международных политик, разрабатываемых и реализуемых различными акторами, включая национальные правительства, международные организации, деловые круги и институты гражданского общества
	Пан Ги Мун	Глобализация означает все более сложный комплекс трансграничных взаимодействий между физическими лицами, предприятиями, институтами и рынками. Многообразные задачи, которые она ставит, государства не могут успешно решать только собственными силами, что свидетельствует о необходимости укрепления многостороннего сотрудничества
	Л.Е. Гринин	Глобализация – это процесс всемирной экономической, политической и культурной интеграции и унификации, основным следствием которого является мировое разделение труда, миграция, концентрация капитала, человеческих и производственных ресурсов, стандартизация законодательства, экономических и технологических процессов, а также сближение и слияние культур разных стран. Это объективный процесс, который носит системный характер, то есть охватывает все сферы жизни общества.

Составлено автором

соціальних процесів, зв'язаних з включенням індивідуумів, належаних до різних культур, в процеси загальнопланетарного масштабу через міжособистісні зв'язки і зв'язки окремої особистості з організаціями різних типів, що супроводжується втратою духовних зв'язків індивідуума, його культурної ідентичності з фізичним, територіально обмеженим простором перебування даного типу культури [8], являється одним з аспектів глобалізації соціальної, оскільки передбачає включення індивідуума через трансформацію його культури в новий тип глобальних соціальних зв'язків.

Феномен ідеологічної глобалізації передбачає загальнопланетарне поширення певних ідей, що знаходить відображення в сучасному пануванні ідей ліберального толку, які в переважній більшості країн одержали перемогу над комуністичною, консервативною і іншими ідеологіями [9]. Таке проявлення ідеологічної глобалізації являється невіддільним елементом глобалізації політичної, яка, серед інших напрямків розвитку, забезпечує поширення в глобальному масштабі політичних цінностей парламентаризму, плюралізму, дотримання норм міжнародного права, пріоритетності прав людини, дотримання принципу розподілу влади і т.д. Всі зазначені політичні цінності належать до згаданої вище ліберальної ідеології, являючись основним об'єктом поширення в ході ідеологічної глобалізації, а, відповідно, логічно, ідеологічну глобалізацію слід розглядати як елемент глобалізації політичної.

Таким чином, на наш погляд, обґрунтованим вважається виділення трьох основних вимірів глобалізації: економічної, соціальної, політичної [10], – в межах яких слід виділяти технологічне, культурне, ідеологічне, екологічне, а при необхідності інші субвиміри (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структуризація вимірів сучасної глобалізації

Складено автором

Комплексне розуміння сутності глобалізації дозволяє визначити кінцеву мету, результат глобалізаційного процесу – формування нової глобальної економіки, глобального соціуму, глобальної політики і т.д. [11]. Достиження цілей можливо за умови слаженного діючої рушійних сил глобалізації, включаючи ряд факторів і інститутів, забезпечуючих протікання глобалізаційних процесів. Фактори глобалізаційних процесів включають перш за все міжнародне рух товарів і послуг, міжнародне рух капіталу, міжнародне рух людських ресурсів, в т.ч. робочої сили, міжнародне рух технологій і інформації, процеси інтернаціоналізації і транснаціоналізації виробництва, формування глобальної інфраструктури. Характерною особливістю впливу зазначених факторів є

двоїтвенний характер їх впливу. С однієї сторони, фактори глобалізації сприятливо впливають на об'єднання розрознаних елементів світової економічної, соціальної, політичної системи, а з іншої сторони неоднорідність національних елементів цих систем, обумовлених відмінностями в рівнях економічного, соціального, політичного розвитку країн і народів світу, протидіє тенденціям до об'єднання суспільства в планетарних масштабах, що обумовлює різну швидкість залучення окремих країн і регіонів світу в процеси глобалізації по всіх її вимірах.

К інститутам, забезпечуючим протікання глобалізаційних процесів, належать лібералізація руху товарів, послуг, капіталу, людських ресурсів, функціонування міжнародних інститутів регулювання і захисту прав інтелектуальної власності, інститутів вирівнювання благополуччя населення, інститутів уніфікації і стандартизації національних політик по всіх сферах суспільного життя. Своєю діяльністю зазначені інститути забезпечують гомогенізацію глобальної інституційної середовища, регламентують трансграничні потоки ресурсів, товарів, послуг і т.п., сприяють формуванню глобальної економічної, соціальної, політичної систем.

В результаті діючої зазначених факторів і інститутів, забезпечуючих протікання глобалізаційних процесів, відбувається інтенсифікація міжнародного руху товарів, послуг, фінансових, людських, інформаційних і інших ресурсів, відбувається культурна трансформація, трансформація політичної системи суспільства на національному і міжнародному рівнях і т.д. Іншими словами, рушійні сили глобалізації в формі її факторів і інститутів, впливаючи на глобалізаційні процеси, самі піддаються впливу з боку останніх, виступаючи одночасно ефектами поширення глобалізації на всі сфери суспільного життя і посилення її впливу на розвиток людини і суспільства [10].

Висновки. Резюмуючи викладене, автором на основі комплексного підходу запропоновано трактування глобалізації як процесу інтенсифікації і углублення трансграничних економічних, політичних, соціальних зв'язків і взаємодій, реалізованих на планетарному рівні під дією рушійних сил, включаючи фактори (міжнародне рух товарів, послуг, факторів виробництва, різних ресурсів, інтернаціоналізація виробництва, транснаціоналізація, розвиток інфраструктури) і інститути (інститути лібералізації руху товарів, послуг, факторів виробництва, інститути регулювання глобальних економічних, соціальних і політичних процесів) глобалізаційних процесів, в результаті чого проявляються ефекти, виражені в трансформації і взаємному посиленні впливу зазначених рушійних сил глобалізації. При цьому глобалізація структурується як сукупність трьох основних вимірів: економічного (включаючи технологічне субвимірювання), соціального (включаючи культурне субвимірювання) і політичного (включаючи ідеологічне субвимірювання), а також екологічного субвимірювання, охоплюючого окремі аспекти трьох зазначених вимірів глобалізації.

Дальніші дослідження теоретичних основ глобалізації планується присвятити обґрунтуванню механізмів протікання глобалізаційних процесів в межах комплексного підходу до трактування сутності глобалізації і з урахуванням запропонованої в цій статті структуризації глобалізації по вимірам і субвимірам.

Список использованных источников:

1. Levitt T. The Globalization of Markets / Levitt T. // Harvard Business Review. – 1983. – Vol. 25, Issue 3. – P. 17-19.
2. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер с англ. П.М. Кудюкина ; под общей ред. Б.Ю. Кагарлицкого. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 416 с.
3. Жданова А.М. Подходы к определению понятия «глобализация» / А.М. Жданова // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 3(43). – С. 106-109.
4. Kocourek A. Economic, Social and Political Globalization and Human Development / A. Kocourek, Š. Laboutkova, P. Bednářová // International Journal of Business and Economic development. – 2013. – Vol. 1, No. 2. – P. 10-20.
5. Владимирова И.Г. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия / Владимирова И.Г. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 3. – С. 97-111.
6. Иванов В.В. Наука о человеке. Введение в современную антропологию : курс лекций В.В. Иванов. – М. : РГГУ, 2004. – 195 с.
7. French H. Coping with Ecological Globalization / H. French // State of the World 2000 : A Worldwatch Institute Report on Progress Toward a Sustainable Society / Ed. by L. Starke. – New York, N.Y.; London : W.W. Norton & Company, 2000. – P. 184-211.
8. Appadurai A. Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy / A. Appadurai // Theory, Culture & Society. – 1990. – Vol. 7. – P. 295-310.
9. Картунов О.В. Вступ до етнополітології : науково-навчальний посібник. / О.В. Картунов. – К. : Либідь, 1999. – 300 с.
10. Гхайт Сари Социальное измерение глобализации через призму индекса глобализации KOF // Мегатренды развития глобальной экономической системы: ведущие акторы, фреймы и детерминанты инновационных сдвигов : монография / М-во образования и науки Украины ; [О.Б. Чернега и др.]. – Донецк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2014. – С. 56-69.
11. Gunter B.G. The social dimension of globalization: a review of the literature / B.G. Gunter, R. van der Hoeven // International Labour Review. – 2004. – Vol. 143, No. 1-2. – P. 7-43.

Анотація. Натепер значна кількість дослідників у різних сферах науки розглядає сутність глобалізації як основного фактора, що впливає на формування нового світового порядку. Статтю присвячено систематизації підходів до розуміння сутності глобалізації та її структури для подальшого формування єдиного науково-теоретичного базису дослідження глобалізаційних процесів в усіх сферах суспільного життя. Підходи до трактування сутності глобалізації згруповано за ознакою пріоритетності сфери протікання глобалізаційних процесів та доведено пріоритетність комплексного підходу. Виявлено основні виміри та субвиміри глобалізації, її рушійні сили та ефекти.

Ключові слова: глобалізація, економічна глобалізація, соціальна глобалізація, політична глобалізація, інтеграція.

Summary. Today there are many scientists in various fields of science, who deal with the globalization essence as the main factor affecting the formation of a new world order. This article is devoted to building the system of various approaches to understanding of globalization essence and its structure for further common scientific formation and theoretical basis for research of globalization processes in all public life spheres. The approaches to the essence of globalization have been grouped by the priority of public life sphere being globalized. Also the author has proved that the complex approach should be considered as the most valuable one. There have been revealed the main dimensions and sub-dimensions of globalization as well as its driving forces and its effects.

Key words: globalization, economic globalization, social globalization, political globalization, integration.